

R.C.P. Haentjens, *De ontwikkeling van een strafbaarstelling – Toegelicht aan de hand van het ontstaan van de warenwet*, H.D. Tjeenk Willink, Alphen a.d. Rijn, 1978

De toenemende aandacht voor andere dan de traditioneel behandelde vormen van misdadigheid heeft voor heel wat verwarring, maar evenzeer voor verschuivingen gezorgd in het criminologiebedrijf. Al hebben de fervente aanhangers van de etiologische benadering nog enkele pogingen ondernomen om de witte boord-misdadigheid evenzeer vanuit persoonlijkheids- en andere milieufactoren te verklaren, de bakens lijken nu wel voorgoed verlegd te zijn. Dit betekent niet zozeer dat er nu meer aandacht is voor de analyse van de daad dan van de dader, maar dat de instellingen zelf die iets te maken hebben met misdaad en strafrechtsbedeling nu onmiddellijk het voorwerp van onderzoek werden en niet meer werden herleid tot nog een andere factor die misdadigheid kan verklaren. Wanneer dan nog eens andere dan de klassieke instellingen van strafrechtsbedeling, in casu economische strafrechtsbedeling, economische wetgeving en economische inspektiediensten de aandacht van de onderzoeker krijgen dan is de grensoverschrijding t.a.v. de traditionele criminologie volledig en is men toe aan de studie van vitale en maatschappelijk relevante mechanismen, welke zo lang heeft ontbroken. Men geraakt bevrijd uit de ban van de penalisten, die wellicht van het commune strafrecht een belangrijker instituut hebben gemaakt dan het in feite is.

Te weinig is verwondering geuit over het feit dat enerzijds milieu, voeding, gezondheid, arbeidsomstandigheden wezenlijke elementen zijn van de kwaliteit van ons bestaan en dat anderzijds het overheidsapparaat zo “anders” funktioneert, wanneer die kwaliteit in het gedrang wordt gebracht en de kleine burger niet meer als dader kan geduid worden, maar eerder als slachtoffer.

Deze studie heeft de verdienste zowel deel te nemen aan die grensoverschrijding als aan die verwondering. Maar de onderzoeker heeft moeten ondervinden hoe weinig onderzoeksmodellen ter beschikking staan en hoe ontoegankelijk men zulk belangen-betrokken domein wel heeft gemaakt... en nog maakt.

Methodologisch zet de auteur zich af tegen een positivistische benaderingswijze à la De Groot en inderdaad die valt niet te bespeuren. Maar of we nu echt te maken hebben met een kritische theorie zoals die ontwikkeld werd door de Frankfurter Schule of met een “historisch-hermeneutische wetenschapsbeoefening” (p. 17-18), durf ik toch te betwijfelen. Er wordt dan ook maar vlug overgegaan tot het aangeven van de gebruikte bronnen. Neen, er is enkel maar gebruik gemaakt van een zekere interaktionistisch-fenomenologische benadering, zijdeling wat beïnvloed door een konflikt-sociologie à la Chambliss, Quinney en Aubert, waarmee het interaktionisme veel verwant-

schap vertoont. Dat de auteur niet weet hoe kritisch men deze benadering reeds sinds geruime tijd bejégent is toch wel verwonderlijk.

Maar goed, eens dat men weet welk het feitelijk aangewend model is, dan weet men ook waaraan men zich te verwachten heeft... Er zal inderdaad vooral beschreven worden en weinig verklaard. Ook zal dan erg veel belang worden gehecht aan oppervlakte-verschijnselen en “uitspraken”, meningen en opvattingen en er zal niet veel gezocht worden naar achterliggende sociaal-economische structurele bindingen en mechanismen.

Wanneer wordt gesteld dat “er geen onderzoek naar dat normenstelsel (recht) als zodanig wordt gedaan, maar aan dat normenstelsel in relatie tot die sociale werkelijkheid” (p. 14) ... of nog ... “Rechtsnormen zweven niet in het luchtledige, maar verwijzen naar verschijnselen in de samenleving” (p. 15), dan weten wij wat onder “sociale werkelijkheid” of onder “samenleving” moet worden begrepen. Het is een verzameling van groepen die elkaar in consensus-conflict-evenwicht houden, die zich vooral laten kennen door de betekenissen die zij aan de dingen geven en waarbij zij dan vooral morele oordelen (“socially infurious” of “maatschappelijk ongewenst”) kunnen uitspreken. Al wie zich dan ook als groep manifesteert wordt in de kijker geplaatst : de politieke groepen, die als wetgevers fungeren, de administratieve overheid, de consumenten, de wetenschappelijke verenigingen enz... Het zal dan niet eens opvallen dat vakbonden, maar vooral producenten van waren afwezig blijven in het debat. Uiteraard gaat dan nog aandacht naar het meest zichtbaar besluitvormingsmechanisme : het parlementair debat, alhoewel men daarvan dan toch meer analyse had verwacht dan de enkele bladzijden, die er aan gewijd worden.

Eveneens volkomen in de lijn van het aangewende model is de plaats die aan de wetgever wordt toegekend : “de wetgever schept als het ware de moderne verzorgingsstaat zelf” (p. 28). Dit is o.i. geen fase in het optreden van de wetgever – na de codificatie-fase – maar is gewoon een visie op de relatie tussen wet en samenleving : marxisten zeggen juist het tegenovergestelde.

Alles samen hebben we dus te maken met een weinig theoretische, voluntaristische, instrumentele en gepersonificeerde benadering. Het conceptueel schema is dan m.i. ook geen echte verklaringstheorie, maar gewoon een behandelingsschema, waarbij wordt aangegeven dat er drie fasen zijn in een wetgevingsproces (pre-legislatief, legislatief, post-legislatief), dat er consensus of conflict kan zijn rond wettelijke normen en dat een wet een symbolische en/of instrumentele functie kan hebben (de functionalistische theorie van Gussfield).

Het interactionistisch model wordt eigenlijk niet eens ten volle benut, zelfs niet wanneer het in Deel III om de eigenlijke totstandkoming van de warenwet gaat. Zoals reeds vermeld is deze cruciale fase m.i. onderontwikkeld. Maar spijtig genoeg wordt het model helemaal niet aangewend bij het uittenken van het Nederlands economisch-politiek kader, dat als een monolitische werkelijkheid wordt uitgetekend en blijkbaar geen voorwerp van conflictuele consensusopvattingen was ! (dit komt ter sprake in hoofdstuk 4 over het Economisch Strafrecht en op 't einde van hoofdstuk 5, p. 96 e.v.).

Dat de producentenwereld geen meepratende groep is, werd reeds vermeld.

Ook wordt bijvoorbeeld niet aangetoond hoe de “interakties” tussen politici, wetenschapslui en de producenten van voedingswaren zich voordoen ... of was dit helemaal niet te achterhalen ? Nergens trouwens wijst de auteur op de onvolkomenheid van bepaalde bronnen ... tenzij dat de inspectiediensten hem niet toelieten aan waarneming te doen. Dat het ingeroepen motief iets te maken heeft met verdediging van producentenbelangen blijft onopgemerkt.

De harde resultaten van het onderzoek zijn de volgende. De wetgeving is uiteindelijk eerder gericht op het behoeden van het concurrentiemechanisme (maar wie zijn eigenlijk de concurrenten ?), veeleer dan op het beveiligen van de volksgezondheid, de opsporings- en inspectiediensten doen vermoedelijk veel andere dingen dan verbaliseren en vervolgen, de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie laat zich hoe langer hoe meer met de zaak in en de controle en inspectie geraakt stilaan “geprivatiseerd” (met welke bindingen met de producentenwereld ??). De “verlichte middenklasse” en “beoefenaars van vrije beroepen” gaven de aanzet tot hervorming.

* * *

Wat zou een andere benadering, bijvoorbeeld een structuralistische, aan “meeropbrengst” kunnen opleveren ?

De functie van wetgeving zou anders en vooral diepgaander kunnen geduid worden : i.p.v. bestrijding kan zulke wetgeving geduid worden als een middel ter reproductie van de bestaande produktie- en machtsverhouding ... deze warenwetgeving bestendigt meer dan ze beteugelt...

De rol van de Staat en/of van de Overheid zou beter geïdentificeerd worden. Nu worden de overheid, de wetgever, de administratie behandeld als aparte groepen, die los staan van andere groepen en a.h.w. buiten de eigenlijke samenleving staan ... dit is o.i. slechts oppervlakkig waar. De overheid is de weerspiegeling van de sociaal-ekonomische machtsverhoudingen en haar mechanismen zijn verbonden met produktie-apparaten die er belang bij hebben dat zij op bepaalde ogenblikken “quasi-autonoom” gaat optreden. Maar de bindingen worden niet blootgelegd.

Meteen zouden ook de belangen en machtsposities harder worden gemaakt. Een analyse van machtsverhoudingen ontbreekt. We krijgen enkel de weergave van discussie rond ideeën. Welke machtsposities bekleden politici, wetenschapslui, consumentenvertegenwoordigers, vakbondsinstanties m.b.t. de produktie en de distributie van voedingswaren en aanverwante bedrijven ? Welke zijn de machtige producenten ? Welke plaats bekleedt de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie binnen het economisch-industrieel apparaat ? Hoe kan men de zwakke machtspositie van vakbonden, socialisten, verbruikersorganisaties verklaren ? enz... Hoe lukt men erin de inspectie steeds meer te privatiseren ? Welke zijn de sociaal-ekonomische achtergronden van de strijd om de inspectie tussen gemeentelijke en centrale instanties ? Moet men zich tevreden stellen met een verklaring vanuit “gemeentelijke autonomie” of moet men dieper graven ?

Moet men zich tevreden stellen met de bevinding dat vooral vanuit middenklassen en vrije beroepen de aanzet tot beteugelende wetgeving kwam ?

Dit gaat nogal in tegen andere bevindingen dat én grote ondernemingen via strengere eisen en reglementeringen hun kleine concurrenten trachten uit te schakelen en/of dat arbeidersbewegingen opkomen voor het welzijn van de brede bevolkingslagen !

* * *

Onafgezien van het indrukwekkend arsenaal van gegevens – het noten-materiaal bergt veel interessante gegevens – komt in de analyse wel goed naar voren dat zulke warenwet voortdurend onderwerp van betwisting blijft... maar we hadden graag veel duidelijker aangetoond gevonden wie eigenlijk de betwisters zijn en hoe de belangen-verdedigingsmechanismen functioneren !

Lode Van Outrive

W. Nieboer, *Wetens en willens*, Arnhem, Gouda Quint, 1978, 42 blz.

Het betreft hoofdzakelijk de publikatie van de rede door de auteur uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in het strafrecht, het strafprocesrecht en de forensische psychiatrie aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg op 14 september 1978. De tekst van de uitgesproken rede maakt het eerste deel hiervan uit nl. "Rechter en opzet". Het tweede deel, "Notities over opzet", werd er aan toegevoegd.

Zoals het in 1970 verschenen boek van Nieboer ("Aegroto suum; de toerekening in het strafrecht bij psychische afwijkingen") is ook de tekst "Wetens en willens" zodanig geschreven dat men moed en uithoudingsvermogen moet aan de dag leggen om tot het einde door te lezen. Wanneer dit lukt wordt de gedane moeite echter ruimschoots beloond.

In "Rechter en opzet" komen de volgende aspecten aan bod : het invoelend vermogen, opzet/culpa, grensgeschil, kansopzet, motivering van opzet, de overtuiging van de rechter, de invloed van een psychische stoornis en het nut van de psychopathologie. Het betoog gaat over (gewoon) opzet, kansopzet en culpa. Het (gewoon) opzet houdt opzettelijkheid in (nl. "willens en wetens") terwijl er bij culpa niet van opzettelijkheid sprake is. Kansopzet wordt door de auteur als een vorm van opzet beschouwd waarbij de dader zich bewust heeft blootgesteld aan een aanmerkelijke kans. Bij culpa is deze aanmerkelijke kans er ook, maar de dader was zich deze kans niet bewust, hij dacht er niet aan of onderschatte deze. Kansopzet kan derhalve helpen om het onderscheid tussen opzet en culpa te verduidelijken. Bij kansopzet gaat het in elk geval over een bewuste roekeloosheid ("wetende dat...").

Bij het vormen van zijn eigen overtuiging kan de rechter niet steunen op de direkte ervaring van wat gebeurd is. De rechter dient als hulpmiddelen aan te wenden : de generalisering (vertrekkende van een "normaal mens in deze situatie"); het al dan niet wetend handelen en het eventueel bestaan van kansopzet. Het accent komt duidelijk op het weten te liggen. Opzettelijk wordt